

A gyümölcsstermesztés és a területfejlesztés összefüggései az Észak-alföldi régióban

Harsányi Gergely Zsolt – Harsányi Endre –
Nagy Attila János

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Mezőgazdaságtudományi Kar,
Földműveléstani és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen
hgergely39@hotmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Észak-alföldi régió mezőgazdaságában más régiókhöz képest erőteljesebb és hosszabb távon is jelentős marad a népességmentartó szerep. A régió jelentős feldolgozóipari alap-, illetve nyersanyagtermelő bázis, jól fejlett élelmiszer-feldolgozó kapacitásokkal és jó minőségű, a térséghez köthető agrártermékkel rendelkezik. A régióban az egy aranykoronára eső mező-, erdő- és vadgazdasági GDP valamivel magasabb, mint az országos érték.

A kertészeti termékek minőségének kialakításában és áruértékének meghatározásában kardinális szerep jut a fajtaválasztéknak. A gyümölcsök közül az alma, a birs, a kajsi, a cseresznye, a málna, a piros és a fekete ribiszke hazai nemesítési eredményei ígéretesek.

Az EU zöltség- és gyümölcspiaci szabályozási rendszere a Termelők Értékesítő Szövetkezeteire épül.

A hazai zöltség és gyümölcsstermelő, valamint -értékesítő szervezetek megalakulásával az ágazat piacsabályozási, termelési és minőségfejlesztési kérdései kezelhetők és megoldhatók. Az EU gyümölcsstermelés színvonalához, a minőségi elvárásokhoz, csak az új ültetvények korszerű rendszerével és fajtahasználatával lehet fokozatosan közelíteni. A fejlesztések kulcskérdése a beruházásokhoz és a termelés korszerűsítéséhez szükséges pénzügyi források megteremtése. A felzárkóztatásához a saját erőből történő fejlesztések mellett, jelentős állami támogatásokra és kedvezményes hitellehetőségekre van szükség. A feladatok megoldásával vélhetően az ágazat önfinanszírozóvá válik állami segítség nélkül.

A biztonságosabb árstermelésre való törekvéshez, a minőség javításához, a hozamok növeléséhez elengedhetetlen az öntözés megteremtése. Szükséges a családi gazdaságok fejlesztése, a birtokkoncentráció ösztönzésével segítve az átlagos üzemméret növelését. Ennek megteremtése azért fontos, mert a zöltség-gyümölcs ágazatnak kiemelkedő jelentősége van a vidéki lakosság foglalkoztatásában, életfeltételeinek javításában, és a vidékfejlesztési programok végrehajtásában.

Kulcsszavak: gyümölcsstermesztés, termelői szervezetek (producer organisation), logisztikai hálózat, disztribúciós csatornák, területfejlesztés, uniós csatlakozás

SUMMARY

The role of retaining population in agriculture is stronger and more significant in the long run in the North Great Plain Region compared to other regions. The region has a significant processing industry along with a good basis for producing raw materials, developed food processing capacity and high quality agricultural products typical of the region. The GDP in agriculture, forestry and game management is somewhat higher than the national average.

Variety is of cardinal importance when establishing the quality of horticultural products and determining the product value. The Hungarian breeding results of apple, quince, apricot, cherry, raspberry, red and black currant are promising.

The regulation system of EU the vegetable and fruit market is based on Retail Cooperatives Producers. With the establishment of national vegetable- and fruit production and retail organizations, the market regulation, production and quality development issues of the sector can be handled and solved. Reaching EU standards in fruit production can only be achieved with up-to-date plantation systems and breed selection. A key issue in development is establishing the required financial resources for investments and updating production. In order to reach these standards, significant state subsidies and good credit conditions are needed. By solving these tasks, the sector is expected to become self-financed without government help.

The pursuit of safer production, improving quality and increasing yields require the establishment of up-to-date irrigation systems. The improvement of family farms, motivating land concentration is necessary for increasing average size of plants. Establishing the above mentioned conditions is important since the vegetable-fruit sector is of great significance in the employment of rural based population, improving their living conditions and executing rural development programs.

Keywords: fruit production, producer organisation, logistic network, distribution channels, regional development, EU accession

BEVEZETÉS

A rendszerváltás óta egyre többet hallunk a mezőgazdasági ágazat tőkehiányáról, a piac szűküléséről, valamint arról, hogy az Európai Unió csatlakozásnak nyertesei vagy vesztesei leszünk. Dolgozatomban a kertészeti ágazat és ezen belül a gyümölcsstermesztés fejlesztési stratégiáját tekintem át. Az elemzés célja – a gyümölcságazat piaci helyzetének, marketing tevékenységének, jövedelmezőségének, és a felhasznált állami támogatások elemzésével – bemutatni az ágazat szerepét az Észak-alföldi régióban. A felhasznált szakirodalom és a tanulmányok alapján összefoglalom azokat a megvalósítandó fejlesztési feladatokat, melyek az ágazat versenyképességének javítása céljából halaszthatatlanok.

Az Európai Unió csatlakozás előtt a hagyományos gabona-, húsvertikumra épült mezőgazdaságon belül a – múltban is magas szinten művelt – kertészet új, a korábbinál nagyobb jelentőséget kap. A kertészet mezőgazdaságon belüli

jelentős szerepét alátámasztják mind a termelési, mind pedig az exportárbevételi adatok. Ma a kertészet adja a teljes mezőgazdasági termelés mintegy 18,5%, amivel az állattenyésztés (33,1%) és a gabonatermelés (22,1%) után a harmadik legjelentősebb ágazata a mezőgazdaságnak. Ha az exportbevételeket tekintjük, még jelentősebb a kertészet szerepe, amely a teljes magyar mezőgazdasági export 23,4%-át adja, ezen belül is kiemelkedő a zöldség-gyümölcs exportunk (528 ezer USD) szerepe 19,8%-kal, és ezzel minden mezőgazdasági területet megelőz (2002. évi adatok).

A kertészet jelentőségét az intenzív termelésben rejlő magasabb árbevételi lehetőségek és az ehhez társuló kézimunka igény az állattenyésztés mellett a legjelentősebb munkahely-teremtő és vidékmegtartó ágazat. A piaci lehetőségek szempontjából is kedvező a helyzete, miután a kertészeti termékek lazán szabályozott termékek csoportjába tartoznak az Európai Unióban (ahol nincsenek kvóták), ezért megfelelő minőségű és árfekvésű termékekkel növelhetők piacaink. Emellett különleges adottságunk, hogy a Magyarországon termelt kertészeti termékek íze, aromája és beltartalmi értéke kiváló, ami szintén piaci előnyt jelent.

TERMÉSZETI ADOTTSÁGAINK, ÖRÖKÖLT HELYZET

Magyarország kedvező adottságú mérsékelt égövi klímája lehetőséget nyújt *jó minőségű kertészeti termékek előállítására*. Ennek ellenére nem éltünk az utóbbi évtizedekben kellőképpen ezzel a lehetőséggel. A kert művelési ágban, ha az elmúlt 10 éves időszak adatait összehasonlítjuk az 1989-es adattal megállapíthatjuk, hogy a terület 54%-kal csökkent. Ez azzal magyarázható, hogy a kert művelési ágba sorolt területek jelentős részét az elmúlt évtizedben belterületté nyilvánították, illetve jelentős „kerti” területek kerültek át a „művelés alól kivett területek” művelési ágba a nagyvárosok infrastrukturális beruházásai, illetve agglomerációja miatt. 1950-es évhez viszonyítva kert művelési ágban jelentős mértékű, mintegy 15 ezer hektáros növekedés következett be, amely nagyobb mérvű birtokrendszer létrejöttével magyarázható (Nagy és Kovács, 1999; Nagy et al., 1999, 2001).

A kertészeti ágazaton belül a gyümölcsös területe 1989-hez viszonyítva 2000-ben minimális, azaz 2%-os növekedést mutat. Ebben az időszakban jelentős területeken megtörtént a hagyományos gyümölcsfafajták korszerű, intenzív termelésre alkalmas fákra való lecserélése. A XX. század közepéhez viszonyítva jelentős a gyümölcsös művelési ág növekedése, 1996-ra mintegy 30%-kal növekedett (Nagy és Dobos, 1999).

Az agráriumban sok más ágazat jelentős veszteségekkel számolhat. Az így *felszabaduló munkaerő* jelentős terhet jelenthet majd a magyar társadalom számára. A foglalkoztatási válságból többek között a munkaigényes mezőgazdasági ágazatok, elsősorban a zöldség- és gyümölcs-

termesztés bővítése jelenthet kiutat (Hajdú, 1999; Kürthy és Szűcs, 1999).

A kertészeti ágazat fejlesztése fontos eleme a *vidékfejlesztésnek* is. Magyarországon hozzávetőleg 150 ezren dolgoznak ebben az ágazatban: közvetlenül vagy részben zöldség, gyümölcs, szőlőbor, gyógynövény, illetve dísznövény-termesztésben. A kertészet fejlesztése a helyhez kötődést is erősíti a foglalkoztatás megteremtésével egyidőben (Horváth, 2000). A kertészeti ágazatok termelése a *privatizáció* és a *tőkehiány* miatt hazánkban jelentősen visszaesett. Az EU-hoz való csatlakozás ugyanakkor megköveteli a korszerűsítést és a versenyképesség növelését. Az ágazat lehetőségeinek kihasználása érdekében elengedhetetlen, hogy az elmúlt években az agrárgazdaságból, és így a kertészetből is kivont *több százmilliárd forint összegű tőkét visszapótolják*, és ezáltal a mezőgazdaság teljesítménye ismét elerje legalább az 1988-as szintet (Kovács et al., 1999; Mártonffy, 2001).

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás a hazai kertészeti termelés számára nagy kihívás, de egyben *az ágazat fejlődéséhez* eddig soha nem remélt lehetőséget is jelent (Papp és Nyéki, 2000; Székely et al., 2001). Ez azért fontos, mert a *kertészeti fejlesztés jól illeszkedik a mezőgazdaság modernizációjának programjába*, módot adva alapvető fontosságú élelmiszerek termelésére, és kézimunka-igényessége miatt a *foglalkoztatási szint fenntartására és megfelelő termelői jövedelmek elérésére*. A fejlett mezőgazdasággal rendelkező országokban a kertészeti termelés szerepének és jelentőségének növekedésére lehet számítani a következő években. Magyarország kedvező adottságai és a vidéki munkaerő hatékony foglalkoztatása egyaránt azt indokolja, hogy a termékszerkezeten belül a munkaintenzív ágazatokat erősítsük gyorsabban. Ezek mellett a kormány számára hatékony politikai és fejlesztési eszköz lehet a vidék, illetve a régió felzárkóztatásában (Popp, 2000; Takácsné 2001).

Az Észak-alföldi régió Magyarország északkeleti részén, a Tisza mentén fekvő és három országgal határos régió nagy része tökéletes ártéri síkság, keleten enyhén hullámos homokos felszín. Kiemelkedő természeti értéke a Hortobágyi Nemzeti Park (a világörökség része) és a gyógyvíz.

Az Észak-Alföld belső viszonyait tekintve a régió népességének közel fele társadalmi-gazdasági szempontból stagnáló vagy lemaradó térségben él, ahol az átlagosnál rosszabb a munkanélküliségi és jövedelmi helyzet, a külföldi tőke és a vállalkozói aktivitás aránya pedig igen alacsony. Ennek oka a térségek agrárjellege, az ország- és megyehatár menti fekvés vagy egy meghatározó városközpont hiánya. A régió településhálózatában az Alföldre jellemző sajátos településstruktúra keveredik az aprófalvas szerkezettel. Főként a régió középső és északi részén jellemzőek a nagy kiterjedésű és lélekszámú települések, ezzel szemben a keleti, határmenti részén az aprófalvas településszerkezet dominál. Népessége az országos átlagnál jóval mérsékeltébb ütemben csökken, az élveszületések aránya

országosan a legmagasabb. A hátrányos szociális helyzetű rétegek (csökkent munkaképességűek, romák stb.) aránya magas, társadalmi-gazdasági reintegrációjuk vontatott. A régióban a halandóság alakulása az országos átlagnál jobb. A járóbeteg-ellátás minősége kistérségenként jelentős eltéréseket mutat; az egészségügyi alapellátás elérhetősége a régió falvaiban a hiányos közlekedési feltételek miatt korlátozott. Az elvándorlás – amely főleg a képzettebb rétegeket érinti – országosan a legnagyobb mértékű, az iskolázottsági szint (részben emiatt) az egész országban itt a legalacsonyabb.

A térség gazdaságának viszonylagos fejletlensége következtében a teljes népességnek mindössze 43,9%-a foglalkoztatott, ami a legkisebb arány a régiók között. Itt a legalacsonyabb az egy főre jutó jövedelem értéke is. A régió népességének vállalkozási hajlandósága alacsony, az országos átlaghoz képest kisebb a kis és közép-vállalkozások aránya és nem kielégítő a vállalatok közötti együttműködés sem. Gyengék a piaci, termelési, finanszírozási és beszállítói kapcsolatok.

Természeti adottságai révén – az ország többi területével összehasonlítva – agrárjellegű régió, mely jelentős szerepet tölt be hazánk mezőgazdaságában, az ország gyümölcstermésének kétharmadát, almatermelésének közel felét itt szüretelik.

Közlekedés-földrajzi helyzetéből adódóan távol van a meghatározó gazdasági centrumoktól, ezért a külföldi tőke gazdaságot élénkítő szerepe csekély. Néhány nagyobb nagyüzem megjelent már a régióban, az ipar dinamikusabb fejlődése azonban még nem kezdődött el (a régió iparában a feldolgozóipar – élelmiszer-, gép- és textilipar – a domináns, a high-tech súlya viszonylag alacsony). A vállalkozások aránya még mindig az országos átlag alatt van, ugyanakkor az üzleti szolgáltatások fejlettsége a magyarországi átlagnak megfelelő.

A hosszan elnyúló és egy közlekedési vonalra felfűzött régió elérhetősége a legrosszabb az országban a gyorsforgalmi utak hiánya miatt. A régió nyugati területeinek régióon kívülre irányuló kapcsolatai – a Közép-magyarországi régió gazdasági súlya miatt – erősebbek, mint a Debrecen felé irányulók. A turizmus adottságai sokszínűek, de néhány kivételtől eltekintve nem jelentenek nemzetközi vonatkozásban is versenyképes vonzerőt, sokkal inkább a belföldi turizmus erősödését szolgálhatják. A régió legnagyobb turisztikai vonzerejével a Hortobágyi Nemzeti Park, a Tisza és a Tisza-tó, valamint a gyógyturizmus bír. A képzés szempontjából meghatározóak a magas színvonalon működő egyetemi és főiskolai intézmények. Probléma ugyanakkor, hogy a képzés (közép- és felsőfokú egyaránt) még nem igazodott a megkívánt mértékben a gyorsan változó piaci követelményekhez. A Közép-magyarországi régió után az Észak-alföldi régió K+F intézményi hálózata a legjelentősebb, meghatározó bázisai a felsőoktatási intézmények. Komoly problémát jelent, hogy a K+F és a gazdaság kapcsolata még mindig nem megfelelő. A régió legsúlyosabb környezeti problémái a

szennyvízkezelés és a hulladékgazdálkodás hiányosságai, továbbá a szikesedés formájában megjelenő talajminőség-romlás. Az Észak-alföld kiterjedt térségeit sújtja az utóbbi években jelentős károkat okozó ár- és belvív.

Az Észak-alföldi régió mezőgazdaságában más régiókhoz képest erőteljesebb és hosszabb távon is jelentős marad a népességmegtartó szerep, sőt ez a funkció – az EU-s tendenciákat figyelembe véve – fokozatosan erősödhet is. Nem várható ugyanakkor, hogy a mezőgazdasági foglalkoztatás érdemben növekedjen, mivel jelentősen függ a tudás- és munkaigényes ágazati struktúra kialakulása a régió agrárgazdaságának fejlesztését szolgáló külső forrásoktól, illetve az agrárgazdaságban dolgozók önszerveződésétől is (Dobos et al., 2000; Nagy et al., 2000, 2002a). A régió jelentős feldolgozóipari alap-, illetve nyersanyagtermelő bázis, jól fejlett élelmiszerfeldolgozó kapacitásokkal és jó minőségű, a térséghez köthető agrártermékkel rendelkezik. A régió mezőgazdasága 2002-ban mintegy 11%-ot képviselt a régió összes GDP-jéből, míg az aktív keresőknek 11,5%-a dolgozott az ágazatban. A régióban az egy aranykoronára eső mező-, erdő- és vadgazdasági GDP valamivel magasabb, mint az országos érték.

A régió összes hasznosítható mezőgazdasági területe 1,493 ezer hektár, melyből a gyümölcsösök 38,3 ezer hektárt tesznek ki.

A GYÜMÖLCSTERMÉSZEK FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEI AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

Hazánkban és az Európai Unió politikájában is kiemelt szerephez jutott a területfejlesztés, a fenntartható mezőgazdaság. Általánosan is elfogadott, hogy a területfejlesztésnek a vidéki embert kell a középpontba állítani, a helybeli innovatív kezdeményezések támogatásával a vidék emberi erőforrásának jobb vagy újszerűbb kihasználásával.

A gyümölcságazat a mezőgazdasági terület 1,7%-át teszi ki, s az általa előállított bruttó termelési érték 60-70 Mrd Ft, ami a mezőgazdaság termelési értékének 12-14%-a. Az exportot vizsgálva még kedvezőbb képet kapunk, ugyanis a növénytermesztés kivételének mintegy 25%-a. A gyümölcsstermesztés foglalkoztatás-politikai szempontból sem elhanyagolható, ugyanis 72-75 ezer fő részére biztosít munkát úgy, hogy mindössze évi 3 hónappal számolunk. Ennek oka az ágazat élőképessége (átlagosan 600 munkaóra/ha-ral lehet számítani).

A régióban a gyümölcsstermelés fontosságát statisztikai adatok is bizonyítják. Az Észak-alföldi régió adja a termelés 66%-át, s régióon belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az összes termésnek 91%-át.

Amennyiben az Észak-alföldi régió a keresletorientált regionális fejlesztési stratégiáját vizsgáljuk, rögtön szembetűnik, hogy a régióban a munkavállalók jelentős hányada él a

mezőgazdaságból, s az országos átlagot messze meghaladóan történik a területen gyümölcsstermesztés (Balázs et al., 2000).

Fejlesztési prioritások az ágazatban

Az ágazat fejlődéséhez egyszerre több egymástól látszólag elkülönülő területet kell egy időben fejleszteni. Ezek a következők:

- a termelői értékesítő szervezetek (továbbiakban: TÉSz) szerveződésének segítése;
- logisztikai kapacitás fejlesztése (hűtőházak, hűtőkamionok számának és kapacitásának növelése);
- olyan gazdasági és szakmaközi szervezeti háttér megteremtése, amely segíti a gazdákat az európai uniós támogatások megszerzésében, mivel ezekhez a forrásokhoz csak pályázat útján és termelői értékesítő szervezeteken keresztül lehet hozzájutni;
- megfelelni az Európai Unió magasabb minőségi elvárásainak.

A korlátozott anyagi források miatt a feladatok rangsorolása és az ágazati eredmények javítása nagy erőfeszítést igényel. Az ágazat *fejlesztésében* azokat az elemeket kell elsősorban erősíteni, amelyek a versenyképesség szempontjából fontosak és ugyanakkor teljesülésük gyenge. *A kertészeti ágazat prioritásai:* a szükséges árumennyiség biztonságos megtermelése (korszerű ültetvényeken); a termelési színvonal növelése; a termékminőség további javítása, szabványos áru előállítás; erős termelői értékesítő szervezetek (TÉSz-ek) létrehozása; a műszaki technikai elmaradottság sürgős pótlása; az áruvá készítés (post-harvest) gyenge színvonalának kiválónak fejlesztése, a szükséges infrastruktúra kiépítése; átfogó marketing program létrehozása; biokertészet fejlesztése; korszerű térinformatikai rendszer létrehozása (Nyéki et al., 2000; Dorca et al., 2003; Nagy et al., 2002b; Szabó et al., 2000).

A kertészeti ágazat versenyben maradásához, a fejlesztési célkitűzések megvalósításához legfontosabb beruházási és fejlesztési célú támogatások mindenekelőtt: a fajtaválaszték megújítására és bővítésére szánt támogatások. Ez azért fontos, mert a hazánkban használt fajták elavultak és kevésbé keresettek a külföldi piacokon. Emiatt is nélkülözhetetlen: a biológiai alapok fenntartásának szervezeti átalakítása és a fejlesztés forrásainak megteremtése, illetve hatékony működtetése; a minőség tanúsítás és az állami ellenőrzés, és a fajtahasználat szabályozása (Nyéki et al., 2002).

A kertészeti termékek minőségének kialakításában és áru-értékének meghatározásában kardinális szerep jut a fajtaválasztéknak. Egyes fajok vonatkozásában a hazai vagy tradicionális fajták szerepe még ma is jelentős, mivel ezek speciális, akár „hungaricum” jellegű minőség megjelenítésére is képesek, megőrzésük, fejlesztésük elkerülhetetlen. A gyümölcsök közül az alma, a birs, a kajszli, a cseresznye, a málna, a piros és a fekete ribiszke hazai nemesítési eredményei ígéretesek.

Termelői Értékesítő Szervezetek

Az ágazat fejlődésének elengedhetetlen feltétele a termelői értékesítő szervezetek megszervezése.

A termelői értékesítő szervezetek a termelők – termékeik – zöldség és gyümölcs – közös értékesítésére létrehozott intézményesült formák. Társasági formájuk nincs megkötve, de a tapasztalat azt mutatja, hogy a működés feltételei legjobban értékesítő – vagy beszerző-értékesítő – szövetkezetként szervezhető meg. Így biztosítható legjobban a demokratikus működés (az egy tag egy szavazat elv alapján) és a tagok érdekeltisége. A TÉSz-eknek komoly hagyományai vannak az Európai Unió országaiban, az első szervezeteket több mint száz éve hozták létre a holland termelők. *Az EU zöldség-gyümölcs termelésének közel felét a TÉSz-ek értékesítik.*

Az EU-ban a zöldség és gyümölcs túlnyomó részét családi gazdaságok állították és állítják elő. Ez hagyományosan azt jelentette, hogy a teljes termelési folyamatot, valamint az értékesítést (helyi illetve nagybani piacokon) is a család végezte, esetleg idénymunkások bevonásával. Az utóbbi évtizedekben a mezőgazdasági termelés, de főleg a kereskedelem fokozódó koncentrációja komoly változásokat okozott. A termelést változatlanul a család végzi, ám az értékesítést az adott körzet termelői együttesen oldják meg, ennek érdekében hozzák létre a TÉSz-eket. Ebből következően a *TÉSz-ek fő feladata a tagok piacra kész áruinak értékesítése.* Ez nemcsak a *forgalmazást* jelenti, hanem a termény előírások szerinti, a piac elvárásainak *megfelelő áruvá készítését* is: *közös osztályozással, tárolással, termesztési tanácsadással* és egyéb szükséges tevékenységekkel. További feladatuk és érdekük a *piac* minél jobb *megismerése, költségtakarékos* valamint *környezetbarát termesztési módszerek* meghonosítása (Juhász, 1999).

A TÉSz-ek mérete nagy változatosságot mutat. Forgalmuk az évi 5-10 ezer tonnás értékesítéstől több százezer tonnáig, taglétszámuk 5-10 főtől több ezer főig terjedhet. Az utóbbi évekre a TÉSz-ek forgalmának növekedése jellemző (például kisebb TÉSz-ek összeolvadása). Általános a földrajzi-térségi elhelyezkedés, és a termékfajták szerinti szerveződés. Rendszerint egy-egy természetközveti termelői, termékcsoportokként (pl. zöldség vagy gyümölcs, esetleg csak bizonyos növények a körzetben termesztettek közül) hozzák létre ezt a speciális társulást. A rendelkezésre álló, főként külföldi tapasztalatok szerint a TÉSz-ek sikeres működésének *három alapfeltétele* van:

1. A termelők adott csoportjának fel kell ismernie, hogy a *közös értékesítés* számukra *gazdasági előnyt* jelent.
2. A közös célok érdekében szövetkezett termelők egyetértésben válasszák meg a szervezet – szakmailag és gazdaságilag felkészült – *vezetőségét*.
3. A megválasztott vezetőknek biztosítaniuk *széles hatáskört* és tartásuk be döntéseiket.

A termék útja azzal kezdődik, hogy a *termelők beszállítják* a terményt a TЭСz központi raktárába, és itt kezdetét veszi a feldolgozási folyamat.

Ezt követi a *válogatás és csomagolás*. Egyes TЭСz-ekben a termelők saját válogató-csomagoló gépekkel rendelkeznek és maguk végzik ezt a feladatot, más helyeken a termelők ömlesztve szállítják központi feldolgozásra az árut.

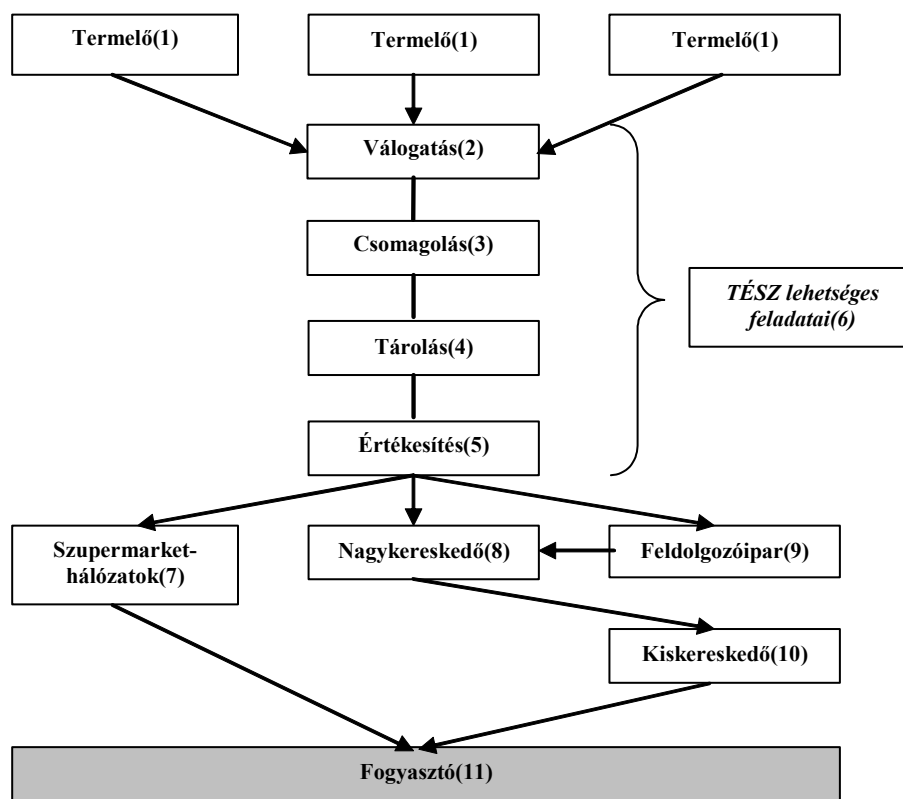
A következő fázis a *tárolás*. A TЭСz-ek a termelt áru fajtájától függően rendszerint rendelkeznek az áru átmeneti (pl. paprika, paradicsom) vagy hosszú távú (pl. alma, körte) tárolására szolgáló közös hűtőtárolóval.

A folyamat végső és legfontosabb állomása az *értékesítés*, amelynek szintén több módja lehetséges. Jól ismert a holland típusú, aukciós értékesítés, ahol az árut a TЭСz központjában kialakított aukciós teremben vásárolják meg nagy- és kiskereskedők. Az utóbbi időben egyre fontosabbá vált – és a jövőben

még jelentősebb lesz – az előre megkötött szerződéseken alapuló, a nagykereskedők és a szupermarket-hálózatok felé történő *közvetlen értékesítés*. *Nagybani piacokra* a TЭСz-ek ritkábban szállítanak árut. Ide gyakran azokat a minőségi előírásoknak ugyan megfelelő, de gyengébb minőségű termékeket viszik, amelyek a szupermarketeknek nem eladhatók. Az előírásoknak nem megfelelő minőségű termékeket a feldolgozóipar veszi át, illetve a TЭСz maga is végezhet feldolgozást (pl. savanyúságok készítését).

A TЭСz az értékesítés mellett *egyéb tevékenységekkel* is foglalkozhat. Ilyen például a *közös anyagbeszerzés*: vetőmag, növényvédő szer, műtrágya, közös gépbeszerzés (nagy értékű, egy termelő által nem kihasználható gépek esetén stb.), mivel nagy tételek esetén a TЭСz komoly árkedvezményeket tud elérni (lásd 1. ábra).

1. ábra: A beszerző értékesítő szervezetek működése

Forrás: Erdész és Padisák (2003)

Figure 1: The operation of acquisition – retail organisations
 Producer(1), Selection(2), Packing(3), Storing(4), Retailing(5), Possible tasks of Cooperatives(6), Supermarket networks(7), Wholesaler(8), Processing industry(9), Retailer(10), Consumer(11)

A TЭСz-ek támogatása az Európai Unióban

A támogatásokkal kapcsolatban meg kell ismerkedni két fogalommal: a *működési alappal* és a *működési programmal*, mivel ezekhez kötődnek a *működési támogatások*.

A *működési alap* legfőbb sajátossága, hogy a TЭСz a tagok által történő befizetéseiből képezi az

alapot és elsősorban fejlesztési célokra használja fel. A befizetés alapja a tagdíjhoz hasonlóan az értékesített termék mennyisége vagy értéke lehet. A termelők befizetéseit az EU – bizonyos korlátok között – ugyanennyivel kiegészíti. A támogatás felső határa a TЭСz által forgalmazott termékek értékének 4,5%-a. Azokban az országokban, ahol a TЭСz-ek aránya alacsony, a tagállam saját költségvetéséből

további támogatást is adhat a működési alaphoz. Ennek mértéke a termelői befizetések fele (a forgalmazott érték 2,25%-a) lehet. A működési alap felhasználható: a működési program finanszírozására, valamint árukivonás (intervenció) finanszírozására.

A működési program a TЭСz által kialakított, három-öt év hosszú fejlesztési program.

Célja: a termelés igényekhez történő illesztése (mennyiségileg és minőségileg egyaránt); a tagok termékeinek forgalmazása, ezáltal a kínálat koncentrációja; a termelési költségek csökkentése és a termelői árak stabilizálása, a termékminőség javítása, a termék értékének növelése; a termékek reklámozása, promóciós tevékenység (kivéve márkanévek reklámozása). *További cél* olyan termesztési módszerek és környezetbarát hulladékkezelési eljárások elterjedésének elősegítése, amelyek védik a környezet minőségét és/vagy javítják a környezet biológiai állapotát.

A működési programban szerepelhet többek között beruházások (hűtőtároló, válogató gépsor stb.) megvalósítása vagy a termelők szakmai ismereteinek bővítése. A működési programnak tartalmaznia kell a program időtartamát; a kezdeti helyzet leírását (elsősorban a termelést, a feldolgozást és a felszerelést illetve létesítményeket illetően); a program célját, tekintettel a jövőbeni termelésre és értékesítésre; a végrehajtandó feladatokat és megvalósításuk módját, éves bontásban (a működési programokat naptári évre, január 1-től december 31-ig kell tervezni). A program pénzügyi kérdéseit: a számítás módját, a működési alap finanszírozásának módját, a részletes költségvetést (szintén éves bontásban), a program megvalósításával kapcsolatos adminisztratív költségeket. A működési program nem fordítható jövedelem kiegészítésre. A működési programot, és az azt alátámasztó dokumentumokat az illetékes szervhez kell benyújtani elfogadásra. Igazolni kell a működési alap létrehozását is, ami elsősorban egy olyan bankszámla megnyitását jelenti, amelyet csak az alap kezelésével, a működési program megvalósításával és az intervenciók kivonások finanszírozásával kapcsolatos pénzügyi műveletekre használhatnak. Amennyiben a program megfelelő, a TЭСz a következő naptári évtől kezdve részesülhet az EU támogatásban.

Miért fontos Magyarország számára a TЭСz-ek fejlesztése?

Az Európai Unió először 1972-ben az EGK 1035/72 számú rendeletével szabályozta részletesen a zöldség-gyümölcs piac működését. Az azóta eltelt időben a rendeletet számos alkalommal módosították, valamint a rendelet bizonyos részeit megújításra szorultak, ezért – hosszú vita után – az Európai Unió 1996 októberében új alaprendeletet hozott létre a zöldség-gyümölcs piac szabályozásáról. A rendelet minden élelmezési célra termesztett zöldségre és gyümölcsre vonatkozik, beleértve a termesztett gombát, a csemegegyümölcsöt és a déligyümölcsöket is. Kivételt jelentenek ez alól: a burgonya, a csemegekukorica, illóolaj vagy gyanta gyártására

felhasznált (fűszer)paprika, továbbá a banán, az olajbogyó, valamint a kókusz-, brazil-, kesu-, aréka- és kóladió.

Az EU zöldség- és gyümölcspiaci szabályozási rendszere a Termelők Értékesítő Szövetkezeteire épül. A szabályozás a zöldség és gyümölcstermelőket nem egyénileg, hanem a TЭСz-eken keresztül részesíti támogatásban, ezért e szervezetek jelentősége az ágazatban kiemelkedő. A zöldség- és gyümölcságazat sajátosságaiból adódóan (családi gazdaságok túlsúlya, gyorsan romló, nehezen tárolható áru, a kereslet-kínálati viszonyokra érzékenyen reagáló ár stb.) a TЭСz-ek létrehozása nem csupán elvárás, de egyben az EU-támogatásokra való jogosultság feltétele is.

A hazai zöldség és gyümölcstermelő, valamint -értékesítő szervezetek megalakulásával az ágazat piacsabályozási, termelési és minőségfejlesztési kérdései kezelhetők és megoldhatók. Szükséges, hogy a kormányzat ösztönözze a TЭСz-ek megalakulását, infrastruktúrájuk kiépítését az ágazat fejlődése, a csatlakozás kínálta kedvező pénzügyi és piaci lehetőségek (EU-s támogatások elnyerése, kedvező alkupozíció stb.) maximális kihasználása érdekében.

A termelést, termékfeldolgozást és értékesítést fejlesztő program

A program célja a *versenyképes zöldség-gyümölcságazat* kialakítása, *EU konform termelői szervezetek* létrehozása és a működésük, valamint alapberuházásaik (tárolók, árulőkészítő-csomagoló egységek, átmeneti hűtőtárolók, egyéb hiányzó infrastruktúrák stb.) *támogatása*.

A magyar zöldség-gyümölcstermesztés lehetőségei jóval nagyobbak, mint a jelenlegi termelési színvonal. Az EU gyümölcstermelés színvonalához, a minőségi elvárásokhoz, csak az új ültetvények korszerű rendszerével és fajtahasználattal lehet fokozatosan közelíteni. *A fejlesztések kulcskérdése* a beruházásokhoz és a termelés korszerűsítéséhez szükséges *pénzügyi források megteremtése*. A felzárkóztatásához a saját erőből történő fejlesztések mellett, jelentős állami támogatásokra és kedvezményes hitellehetőségekre van szükség. A feladatok megoldásával vélhetően az ágazat önfinanszírozóvá válik állami segítség nélkül.

A *gyümölcstermesztésben* szerény mértékű növekedés prognosztizálható, de ennek megvalósulásához 5-6 éven keresztül évente négy-öt ezer hektár *új ültetvény létesítése* szükséges az előregedett ültetvények fokozatos felhasználása mellett. További feladat a legkorszerűbb telepítési rendszerek, művelési módok kialakítása, *az integrált termesztés és a biotermesztés fejlesztése*. Egyik legfontosabb cél a kiváló minőségű, jó ízű és zamatú magyar gyümölcsök mennyiségének növelésére a *tradicionális gyümölcstermesztési körzetek fejlesztése*.

A biztonságosabb ártermelésre való törekvéshez, a minőség javításhoz, a hozamok növeléséhez *elengedhetetlen az öntözés megteremtése*. Szükséges

a családi gazdaságok fejlesztése, a birtokkoncentráció ösztönzésével segítve az átlagos üzemméret növelését.

A fenti célok megvalósításához hosszabb távra tervezhető (öt-hat év) hatékony támogatási rendszer

kidolgozása szükséges. *Ennek megteremtése azért fontos, mert a zöldség-gyümölcs ágazatnak kiemelkedő jelentősége van a vidéki lakosság foglalkoztatásában, életfeltételeinek javításában, és a vidékfejlesztési programok végrehajtásában.*

IRODALOM

- Balázs S.-Kozma P.-Nyéki J.-Papp J. (2000): A kertészeti termékek korszakváltása az ezredforduló után. *International Journal of Horticultural Science*, 2. 42-55.
- Dobos, A.-Kovács, J.-Nagy, J. (2000): Evaluation of agricultural land use in Hungary's „three-border” region. *Acta Agronomica*, 48. 89-94.
- Dorka D.-Nyizsalovszki R.-Kovács M.-Dobos A.-Nagy J. (2003): Talajinformációs rendszer kialakulása a mezőgazdaságban. In: Kovács T.: A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 270-275.
- Erdész F.-Padisák G. (2003): Közös piaci rendtartások hazai alkalmazása. Perfekt Oktató és Kiadó Részvénytársaság, Budapest
- Hajdú Z. (1999): Fontos a hazai piac. *Kertészet és Szőlészet*, 48. 8.
- Horváth Cs. (2000): Átfogó fejlesztésre van szükség. *Kertészet és Szőlészet*, 49. 4.
- Juhász A. (1999): Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban. *Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII, Budapest*, 10.
- Kovács G.-Kertész R.-Keszthelyi Sz.-Pátkai J. (1999): A teszüzemek 1998. évi gazdálkodásának eredményei. *Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII, Budapest*, 1.
- Kürthy Gy.-Szűcs I. (1999): A versenyképes mezőgazdaság tökeszükséglete. *Gazdálkodás*, 43. 4.
- Mártonffy B. (2001): A Zöldség-gyümölcs Ágazat EU csatlakozásának megvalósíthatósági tanulmánya. Készült a Magyar Zöldség- gyümölcs Terméktanács gondozásában, Kézirat
- Nagy J.-Dobos A.-Szabó J. (2000): Belvív- és termőhelyvédelem az Észak-alföldi régióban. In: Nagy J.: Fenntartható mezőgazdaság – minőségi termelés. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, 56-107.
- Nagy J.-Dobos A.-Szabó J. (2002a): Tájtermesztés az Észak-alföldi régióban. In: Láng I.-Lazányi J.-Németh T.: Tartamkísérletek, tájtermesztés, vidékfejlesztés. I. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, 36-45.
- Nagy J.-Kovács J. (1999): Növénytermesztési sajátosságok a keleti háromhatár térségben, a növénytermesztési szerkezet módosításának lehetőségei. In: Sinóros-Szabó B.: Komplex környezetkímélő agrártermelés fejlesztése Magyarország keleti háromhatár szegletében. Magyar Tudományos Akadémia, 25-66.
- Nagy J.-Németh T.-Szabó J.-Pásztor L.-Dobos A. (2001): Tájgazdálkodási körzetek kialakítása Kreybig Átnézetes Talajismereti Térképsorozat alapján. Debreceni Egyetem Agrártudományi Közlemények, 1. 20-25.
- Nagy J.-Szabó J.-Pásztor L.-Dobos A.-Csernevák R. (2002b): Talajinformációs rendszer alkalmazási lehetőségei az Észak-alföldi régióban. In: Harnos Zs.: Informatikai kutatások, fejlesztések és alkalmazások az agrárgazdaságban és vidékfejlesztésben. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, 171-180.
- Nagy, J.-Dobos, A. (1999): Land use evolution in eastern Hungary. *Kungl. Skogs-och Lant-bruksakademiens*, 138. 17. 33-39.
- Nagy, J.-Dobos, A.-Kovács, J. (1999): The sustainable agriculture, with a special emphasis on the Eastern-Hungarian Region. *Anal Univ. Oradea*, V. 39-47.
- Nyéki J.-Soltész M.-Szabó Z. (2002): Fajtatársítás a gyümölcsültetvényekben. *Mezőgazda Kiadó, Budapest*, 382.
- Nyéki, J.-Szabó, Z.-Soltész, M. (2000): Association of varieties in stone fruit plantations. *International Journal of Horticultural Science*, 6. 3. 29-33.
- Papp J.-Nyéki J. (2000): A kertészeti termesztés fejlesztésének stratégiája. *International Journal of Horticultural Science*, 6. 2. 11-22.
- Popp J. (2000): Főbb agrárgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra. *Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII, Budapest*, 9.
- Szabó J.-Dobos A.-Nagy J.-Bocskai Zs.-Pásztor L. (2000): A Digitális Kreybig Talajinformációs Rendszer (DKTIR) és felhasználása a természetett növények választékára vonatkozó térségi szintű szántóföldi alkalmasság meghatározásában. *AGROFÓRUM*, XI. 5-8.
- Székely Cs.-Szakál F.-Törőné Dunay A. (2001): Az EU csatlakozás: Új kihívás a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 6. XLV. 1-12.
- Takácsné György K. (2001): Az almatermelés helyzete és a fejlesztés változatai. *Gazdálkodás*, 4. XLV. 49-53.
- EGK 1035/72 számú rendelete